

Kapustian, H. 2002. Ukrainske село v umovakh radianskoho politychnoho rezhyumu 1920-kh rokiv: istoriohrafichnyi ohliad [Ukrainian Village in the Conditions of the Soviet Political Regime of the 1920: Historiographical Review]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. XV. S. 167–177.

Lazarovych, M. 2011. Ukrainske село v kryvavykh zhornakh komunizmu: preliudiia do henotsydu [Ukrainian Village in the Bloody Tones of Communism: a Prelude to Genocide]. *Psykhohohiia i suspilstvo*. № 1. S. 34–52.

Nechytailo, P. 2010. Selianstvo yak faktor kontynuitetu materialnoi i dukhovnoi kultury narodu [Peasantry as a Factor in the Continuity of the Material and Spiritual Culture of the People]. *Psykhohohiia i suspilstvo*. № 4. S. 17–21.

Panchenko, P. P. 1995. Evoliutsiia i trahizm ukrainskoho sela v 80 — I pol. 90-kh rokiv XX st. [Evolution and Tragedy of the Ukrainian Village in the 80's and the First Half of The 90's of the 20th Cent.]. *Storinky istorii Ukrainy XX st.* Kyiv. S. 98–111.

Selishhev, A. 2003. *Jazyk revoljucionnoj epohi: Iz nabljudenij nad russkim jazykom (1917–1928) [The Language of the Revolutionary Era: From Observations on the Russian Language (1917–1928)]*. Moskva.

Tymochko, N. 2005. *Ekonomichna istoriia Ukrainy [Economic History of Ukraine]*. Kyiv.

Fesenko, A. & Fesenko, T. 1955. *Russkij jazyk pri sovetah [Russian Language in Soviet Period]*. N'ju-Jork.

Shatokhin, A. 2001. Zminy u sotsialnii strukturi ukrainskoho sela u perekhidnyi period [Changes in the Social Structure of the Ukrainian Village During the Transition Period]. *Ekonomika APK*. № 6. S. 106–112.

УДК 94«1941/1945»:355.43(477/53)-55.2

DOI: 10.20535/2307-5244.46.2018.136740

I. О. Пістоленко

Полтавський музей авіації і космонавтики

I. Pistolenko

Poltava Air & Space Museum

ЖІНКИ В АРМІЇ Й НА ВІЙНІ:

ВОЄННІ ШЛЯХИ І ДОЛЯ ЛЬОТЧИЦІ

НАТАЛІЇ ФЕДОРІВНИ МЕКЛІН (КРАВЦОВОЇ)

***Women in the Army and in the War: the War Paths
and the Fate of the Pilot Natalia Fedorivna Meklin (Kravtsova)***

У статті в контексті теми участі жінок у війні розглядається бойова діяльність однієї з «нічних відьом» — льотчиці 46-го гвардійського нічного бомбардувального авіаційного полку Н. Ф. Меклін (Кравцової), уродженки м. Лубни Полтавської обл., а також вплив служби в армії на її подальшу діяльність.

Ключові слова: армія, війна, жінка, 46-й гвардійський нічний бомбардувальний авіаційний полк, льотчиця, «нічна відьма», Наталія Меклін, Полтавська обл.

This article presents combat activity of Natalia Meklin (Kravtsova) in the context of women's experiences of the war. She was a pilot of the 46th Guards Night Bombing Regiment, the so called «night witches». This group of Soviet Air Forces from 1942 to the end of World War II bombarded enemy's territories. "Night witches" carried out almost 24,000 combat missions during the war, and threw over 3 thousand tons of bombs.

While the main role of women during the First World War (1914–1918) was to work in ammunition factories, in agriculture and replace recruited men on their workplace, with the beginning of World War II, millions of women got involved in combat activities. Some of them, especially in the Soviet Union, Germany and Great Britain, served in anti-aircraft units, where they shot down enemy bombers, scouted, translated, etc. Women-engineers participated in creating military aircraft. Women-pilots, more than others, defied traditional beliefs about what a woman can do on a war.

Born on September 8, 1922 in the city of Lubny of Poltava region, Natalia Meklin graduated from the Moscow Aviation Institute in 1941, a year after finishing 10th grade of school. In October same year, she applied to join the 588th Night Bomber Regiment, founded by Marina Raskova. In 1942, after graduating from Engels Military Aviation School, Meklin was sent to the Eastern Front of World War II. At the age of 19 she was appointed squadron commander. She commanded bombardments in the Southern, Northern Caucasus, 4th Ukrainian and 2nd Belarussian fronts from a light bomber designed by Polikarpov Po-2. By the end of the war, she made 982 night flights and dropped about 147 tons of bombs on a territory under enemy control. On February 23, 1945, lieutenant Natalya Meklin (Kravtsova) was awarded the title of Soviet Hero. Since after, for military service, courage and pilot skills she was awarded many times. In October 1945, Natalia Meklin became a reserve officer.

In 1947, she completed two yearly courses at Moscow State University, and returned to military service. From 1948 to 1957 Natalia studied at the Military Institute of Foreign Languages and subsequently worked as an interpreter until retirement. In 1972, she became a member of the Writers' Union. Natalia Meklin (Kravtsova) wrote about 10 books about the war and about brave female pilots at the front. She also co-authored the book with her colleague from the regiment Irina Rakobolskaya «We were called night witches», they recalled combat and the life experiences of female pilots during the war.

On 5 June 2005, she died in Moscow and was buried in Troekurovskoe Cemetery.

Women-pilots, as well as women in other kinds of military, were many. Each of them has left its own imprint in history. Studying their experiences is important, because it helps to understand that war was not homogeneous. Understanding the real situation of women in war can help to avoid future conflicts.

Keywords: army, war, women, 46th Guards Night Bombing Regiment, pilot, «night witch», Natalia Meklin, Poltava region.

«Я знаю, що жінка як воїн нічого цінного не може дати Батьківщині. Ми — жінки — лише повинні подати приклад солдатам..., як слід рятувати Батьківщину. Нехай ми всі загинемо — тільки б вони зрозуміли свій обов'язок перед Батьківщиною!.. Ось усе, що нам потрібно» (Рычкова, М. 2001, с. 508), — такі слова М. Бочкарьової наводить М. Ричкова у спогадах, які написала в Харбіні 1933 р. (ГАРФ. Ф. Р-5881. Оп. 1. Д. 458).

Тема жінок в армії, на війні у різні історичні періоди завжди привертала увагу багатьох авторів, дослідників-фахівців і аматорів; публікації з цієї теми є вельми різноманітними — від літературних творів та публіцистики до наукових розвідок. Деякі аспекти проблеми дискусійні, трактуються по-різному. Серед них виокремлюється тема участі жінок у Другій світовій війні.

Серед останніх публікацій за темою слід назвати спогади жінок-ветеранів у книзі білоруської письменниці, журналістки, Лауреата Нобелівської премії з літератури 2015 р., уродженки м. Івано-Франківськ С. О. Алексієвич «У війни — не жіноче обличчя» (Алексієвич, С. 2015). Книгу написано 1983 р. За два роки вона вийшла окремим виданням, спочатку — в Мінську (Алексієвич, С. 1985), потім (у 1988, 2004, 2009 та 2013 рр.) — у різних видавництвах (Алексієвич, С. 1988, 2004, 2009, 2013, 2015). Загальний наклад до кінця 1980-х рр. досягав 2 млн. примірників.

Книга складається з понад 200 розповідей-сповідей жінок-фронтовичок, підпільниць та партизанок і вважається одним з найвідоміших творів, де війну вперше показано очима жінки. Твір перекладено 20 мовами та включено до шкільних і вишівських програм багатьох країн. Останнє видання — перше повне, де прибрано «поправки» цензорів та редакторів, додано нові епізоди й відтворено всі купюри, вміщено сторінки щоденника, котрий письменниця вела всі сім років, поки створювала книгу.

Найбільш знана з повістей про жінок на війні — «А зорі тут тихі...» відомого письменника-фронтовика Б. Л. Васильєва. Ця історія п'яти дівчат, які віддали життя в смертельному двобої з німецькими диверсантами, вперше

побачила світ 1969 р. (Васильєв, Б. 1969, с. 2–44). Її неодноразово перевидавали в останні роки (разом із іншими творами письменника про війну) (Васильєв, Б. 1986, 2005, 2011, 2015).

А. Дабкін і Б. Іринчев також надали у збірнику слово жінкам-фронтовичкам, які пройшли через усі роки війни, — випускницям Центральної жіночої школи снайперської підготовки, льотчицям трьох жіночих авіаполків, бійцям окремої жіночої добровольчої стрілецької бригади, жінкам-зенітницям, санінструкторам, партизанам, командирам взводу розвідки (Дабкін & Іринчев, 2012).

2006 р. російською було видано «Французьку сіюту», авторка якої — уродженка м. Києва (1903 р.), французька письменниця Ірен Немировски (фр. Irène Némirovsky; Ірина Львівна Немировська) (Немировски, І. 2006). Роман побачив світ 2004 р. і був удостоєний літературної премії Ренодо, що стало унікальною подією, оскільки цю премію отримують лише за життя. Авторка ж, яка написала «Французьку сіюту» під час Другої світової війни, загинула в Освенцимі у серпні 1942 р. Як відзначають літературні критики, роман Ірен Немировски глибоко розкриває психологію людей під час ворожої окупації, зокрема жіночу психологію, показавши їх не на фронтах війни, а в повсякденному житті, «в тилу», «під фашистами».

2016 р. з англійської було перекладено і видано у Монголії, 2013 р. — у Польщі, Китаї та Росії книгу американського письменника, лікаря, вченого, антивоєнного активіста Джека Майєра (Jack Mayer) «Хоробре серце Ірени Сендлер» (Майєр, Дж. 2013). Це — історія молодої польки, для якої у 1942–1943 рр. особистим фронтом стало врятування з гетто в окупованій Варшаві 2500 дітей.

Того самого року переклали книгу американської письменниці Сари Маккой — історію про молоду німкеню наприкінці війни, здатну «посеред спазмів Другої світової» на самопожертву, на заборонене кохання «до ворога нацизму» — єврейського хлопця, на подолання ненависті й страху (Маккой, С. 2013).

Кілька років тому в циклі «Смерть на брудершафт», який складається з десяти повістей в експериментальному жанрі «роман-кіно» (формат аудіокниги — MP3 CD), що дає змогу поєднати літературний текст із візуальністю кінематографа, російський письменник грузинського походження Б. Акунін (Г. Ш. Чхартишвілі) видав останню книгу циклу — «Батальйон ангелів» (Акунін, Б. 2011). Її присвячено трагічній історії першого в Росії жіночого батальйону смерті.

Відзначимо також, що у травні 2016 р. Український інститут національної пам'яті розпочав проєкт «Війна не робить винятків. Жіночі історії Дру-

гої світової». В інституті підготували 12 історій жінок, які жили в часи Другої світової (Вербовська, М. 2016). На основі кожної історії було створено інформаційний плакат. З усіма ними можна ознайомитися на сайті інституту (memory.gov.ua; також на сайті: www2.memory.gov.ua). Наприклад, історія Олександри Шулежко, яка врятувала від смерті й голоду 70 дітей, або історія Євдокії Лисенко — матері 16 дітей: коли почалася Перша світова війна, вона провела до Червоної армії всіх десятиох синів, яких мала. Вони воювали у різних військових підрозділах також під час Другої світової — в Україні, Румунії, Болгарії, Угорщині, Чехословаччині й Німеччині. І хоча дехто з них повернувся покаліченим, всі залишилися живими.

Презентуючи проект в Інтернет-ресурсах, фахівець інституту В. Яременко повідомила, що «Історії відбирали у процесі опрацювання джерельного матеріалу та шляхом консультацій із фахівцями, які досліджують жіночу історію війни», що «...репрезентовані різні жінки: ті, що опинилися у Червоній чи Українській повстанській арміях і зі зброєю в руках йшли на ворога, виносили з-під куль поранених, матері, що чекали своїх синів, а ще — жінки, які під загрозою смертної кари рятували життя іншим...» (Вербовська, М. 2016). В. Яременко підкреслила, що даним проектом інститут не планує обмежуватися, оскільки має на меті «якомога повніше відтворити історію українських жінок...» (Вербовська, М. 2016).

До того ж є певна кількість Інтернет-матеріалів, які подаються з посиланням на ще неопубліковані нарративні джерела учасників, свідків подій Другої світової за участі жінок (спогади, щоденникові нотатки, історичні довідки тощо). Наприклад, Інтернет-видання «Історична правда. Білоруський партизан», яке подає відомості про участь у бойових діях, у спротиві, допоміжних підрозділах, працю на оборонних підприємствах та урядових організаціях жінок — представниць країн-учасниць Другої світової війни, інші сайти подають тексти, що складені на основі щоденникових записів фронтовиків і стосуються ролі жінок в армії та війнах (таких, наприклад, як ветеран, танкіст, конструктор В. І. Трунін та ін.).

Незважаючи на досить велику кількість різноманітних публікацій, тема залишається недостатньо дослідженою, зокрема на загальноукраїнському та регіональних рівнях. Тому, на нашу думку, студії будь-якого плану, коротрі її стосуються, є важливими й, з урахуванням подій останніх кількох років на Сході країни, актуальними.

Вважається, що вперше жінки з'явилися в армії в Афінах і Спарті (у грецьких військах) у IV ст. до н. е. Брали участь у походах Александра Македонського. М. Карамзін писав про наших предків: «Слов'янки ходили іноді на війну зі своїми батьками та чоловіками, не боячись смерті: так, при облозі

Константинополя 626 року греки знайшли між убитими слов'янами багато жіночих тіл. Мати, виховуючи дітей, готувала їх бути воїнами...» (Карамзин, Н. 1830, гл. III).

У Новий час уперше в Англії в 1560–1650 рр. почали формувати госпіталі, де служили жінки-солдати.

Перевдягнувшись у чоловічий одяг, жінки входили до складу флотських екіпажів, брали участь у битвах проти турків і шведів при Чесмі (1779 р.) та Гогланді (1788 р.). Легендою стала французенка Жанна д'Арк. У війні з Наполеоном брала участь легендарна кавалерист-дівчина Надія Дурова. Відомо, що під час цієї війни жінки брали участь у вилазках загонів самооборони селян проти неприятеля (Малишевский, Н. 2017).

Під час Першої світової війни в Англії жінок уже брали до Королівських військово-повітряних сил, було сформовано Королівський допоміжний корпус і жіночий легіон автотранспорту — 100 тис. осіб. У Німеччині, Франції, Росії багато жінок також стали служити у військових госпіталях і на санітарних потягах (Урок-реквієм... 2016).

Під час Другої світової війни жінки служили в усіх родах військ у багатьох країнах світу: в англійській армії — 225 тис., в американській — 450–500 тис., у німецькій — 500 тис. (Алексиевич, С. 2009).

Відомо, що до війни 1941–1945 рр. жінки в частинах Червоної армії не служили. Протягом війни воювало вже понад 1 млн. жінок (не менше їх брало участь у партизанському русі, підпільному спротиві тощо) (Алексиевич, С. 2009; Малишевский, Н. 2017).

Вже до серпня 1941 р. стало очевидним, що без жінок в армії не обійтися. Першими на службу вступили жінки — медичні працівники: розгорталися медсанбати (медико-санітарні батальйони), польові пересувні госпіталі (ППГ), евакогоспіталі (ЕГ) і санітарні ешелони, в яких служили медсестри, лікарі й санітарки. Потім в армію почали призивати зв'язківців, телефоністок, радисток, зенітниць. Жінки оволоділи «чоловічими» спеціальностями. Навіть виникла мовна проблема: у слів «танкіст», «піхотинець», «автоматник» до того часу не було жіночого роду. «Жіночі» слова народилися на війні, в армії. 200 тис. жінок нагороджені бойовими орденами, 90 стали Героями Радянського Союзу, понад 200 удостоєні найвищого знаку солдатської доблесті — Ордена Слави, котрий неможливо було отримати ні за які заслуги, крім подвигу на полі бою, 4 — стали повними кавалерами цього ордена (Малишевский, Н. 2017).

Жінки становили 25% усіх бійців протиповітряної оборони, які захищали небо, воювали в трьох жіночих авіаційних полках (Женщины герои. 2016; Малишевский, Н. 2017). Зокрема, 46-й гвардійський нічний бомбардуваль-

ний авіаційний полк, де служили і наші крайнки, створений у жовтні 1941 р., складався виключно з жінок. Формуванням керувала льотчиця М. М. Раскова. Командиром полку до кінця війни була досвідчена льотчиця цивільної авіації Є. Д. Бершанська, штаб полку очолювала І. В. Ракобольська.

Дехто з чоловіків іронічно називав жінок-льотчиць «Дуньчиним полком», пояснюючи, що ім'я у командира полку Бершанської — Євдокія, Явдоха, Дуня, — отже, і полк — «Дуньчин». Та й самі дівчата підсміювались над собою: вони згадували, що іноді в населення містечок і сіл, поряд із якими базувалися, з продуктів можна було дістати лише кукурудзяні качани — кукурудзу їли, спали на кукурудзяних стеблах, самі називалися кукурузниками (Аронова, Р. 1969а). Бо літали на легких «чотирикрилах» літаках У-2 з малопотужними двигунами, що розвивали швидкість до 120 км/год. (1944 р., після смерті конструктора М. М. Полікарпова, У-2 перейменували в По-2; за кодифікацією НАТО: Mule — «Мул») (Лебедев, Н. 1937; Михаленко, К. 2008).

Однак результати бойової роботи льотчиць викликали вже зовсім інші почуття: поваги та, навіть, подиву, що у свої слабкі руки, на свої плечі ці дівчата й жінки взяли такий тягар, що й дехто з чоловіків не витримував.

При формуванні в полку налічувалось 20 літаків. У-2 — літак, який не створювали для бойових дій. До війни на цих машинах льотчики проходили навчання. За спогадами І. В. Ракобольської і Н. Ф. Кравцової, це був дерев'яний біплан з двома відкритими кабінами (одна за одною), зі здвоєним керуванням — для льотчика і штурмана, без радіозв'язку та броньованих спинок сидінь, які захищали б екіпаж від куль. На літаку не було бомбового відсіку, бомби підвішували в бомбоутримувачі прямо під площини літака. Не було прицілів, льотчиці робили їх самі. Кількість бомбового вантажу змінювалась: у середньому — 150–200 кг. До серпня 1943 р. льотчиці не брали з собою парашутів, щоб мати можливість узяти замість них додатково ще 20 кг бомб. Однак за ніч літак іноді встигав зробити декілька вильотів, і сумарне бомбове навантаження можна було порівнювати з навантаженням великого бомбардувальника. Здвоєне управління іноді допомагало штурманам приводити на бази й саджати літаки після того, як пілоти гинули. Кулемети на літаках з'явилися лише 1944 р. (Ракобольская & Кравцова 2005). В ході поточного виробництва У-2 вдосконалювався (Маслов, М. 2009; Маслов, М. 2016, с. 104). Під час війни кількість літаків у полку зросла до 45, на кінець війни в строю було 36 бойових машин.

На фронті полк воював з травня 1942 р. В його складі на той час було 115 жінок, переважно від 17 до 22 років. Багато з них (штурмани полку і трьох ескадрилій, начальники штабу й оперативного відділу та інші) до війни бу-

Фото 1. Літак По-2.
На таких літали «нічні відьми»

ли студентками університетів та інститутів, факультетів математики, фізики, історії. За три роки полк пройшов бойовий шлях від Терек до Берліна. Бомбили ворогів у передгір'ях Кавказу, на Кубані, на Таманському півострові, в Криму, в Білорусі, Польщі й Німеччині. Бомбили переправи, вогневі точки, скупчення військ, залізничні

станції й ешелони, літаки. За стійкість і майстерність німці прозвали льотчиць «нічними відьмами». Льотчиці полку здійснили за роки війни майже 24 тис. бойових вильотів, скинули на ворога понад 3 тис. т бомбового вантажу, 26 тис. запалювальних снарядів. За неповними даними, полк знищив і пошкодив 17 переправ, 9 залізничних ешелонів, 2 залізничні станції, літаки, баржі, 46 складів, 12 цистерн з пальним, 76 автівок, 86 вогневих точок, 11 прожекторів і т. ін. Усього літаки полку перебували в повітрі 28 676 год. (1191 неповних діб). Полк отримав почесне найменування Таманського Гвардійського. Був нагороджений орденами Червоного Прапора і Суворова III ступеню, відзначений 22 подяками Верховного Головнокомандування. Полк також зазнав тяжких втрат, загинула 31 льотчиця (за іншими даними — 32). 25 льотчиць і штурманів полку отримали звання Героїв, п'ять із них — по смертно (Магид, А. 1960, с. 17; Ракобольская & Кравцова, 2005; Чечнева, М. 1976). Героєм — з врученням медалі «Золота Зірка» (№ 4855) — стала і «нічна відьма» — лубенчанка Наталія Федорівна Меклін. В тексті нагородного листа, що зберігається у Центральному архіві Міністерства оборони в Подільську (ЦАМО. Ф. 33. Оп. 793756. Д. 31), відзначається, що вона особисто здійснила 840 бойових вильотів на літаку По-2. Її бойовий нальот становив 1120 год., а загальний — 1450 год., нічних польотів — 1200 год. У напружені ночі бойової роботи вона робила по 9–10 бойових вильотів. У документах відзначається також, що вона скинула для знищення мотомехчастин та живої сили ворога 132 т бомбового вантажу. В результаті точних бомбових ударів у стані противника було викликано 178 потужних вибухів, 162 вогнищ займання. Знищено й пошкоджено три переправи противника,

дві артбатареї, один прожектор, три кулеметні точки, понад батальйон піхоти. І цей результат показаний за далеко не повними даними, — лише те, що підлягало обліку. Н. Меклін була активною учасницею оборони Північного Кавказу, розгрому нацистів на Кубані, Тамані, Кримському півосрові, в Білорусі та Польщі (ЦАМО. Ф. 33.

Фото 2. Н. Ф. Меклін у кабіні літака після успішного польоту

Оп. 793756. Д. 31). Вона «...є сміливим безстрашним льотчиком. Її не лякає ні вогонь зенітної артилерії, ні прожектори противника у досягненні поставленої мети. Всі свої сили, всю свою бойову майстерність вона віддає відмінному виконанню бойових завдань...» (ЦАМО. Ф. 33. Оп. 793756. Д. 31). За мужність і успішне виконання бойової роботи Наталію Федорівну також відзначили 8 орденами і 12 медалями (Горобец І. и др. 1976, с. 197–199; Горобец І. и др. 1984, с. 222–225).

Свій перший бойовий виліт, як майже всі молоді льотчиці, Н. Ф. Меклін здійснила з Євгенією Рудневою. У щоденникових записках за 19 травня 1942 р. Є. Руднева відзначила: «Вчора здійснила с Натого [Меклін] її перші три бойових вильоти. Літає добре. Під час першого ж польоту були в прожекторах, виводить плавно, спокійно...» (Ракобольская & Кравцова, 2005). За даними різних джерел, командир ланки Наталія Меклін усього за війну піднімала літак у небо 982 рази.

Коли війна розпочалася, Наталії не було ще й 19 років. Вона народилася 8 вересня 1922 р. в м. Лубни на Полтавщині. До війни, мешкаючи в Лубнах, Смілі на Черкащині, Харкові й Києві, Н. Меклін отримала середню освіту, 1940 р. закінчила з відзнакою київську СШ № 79. В старших класах захопилася планеризмом. Записалась у планерну школу. Встигла закінчити перший курс МАІ. Однак уже з травня 1942 р. випускниця Енгельської військової авіаційної школи пілотів постійно у воєнному небі (Шкадов, І. ред. 1988).

Наталія Меклін (Кравцова) була прапороносцем полку і автором його гімну — «Гвардійського маршу» (Аронова, Р. 1969а) (до речі, як і Наталія Меклін, багато хто з дівчат на війні писав поезії; 2012 р. колишня начальник шта-

Фото 3. Наташа Меклін до війни

Фото 4. Льотчиця біля свого літака

бу полку, а в мирному житті — підполковник у відставці, професор кафедри фізики космосу фізичного факультету МДУ — І. В. Ракобольська, як укладач, посприяла виходу у видавництві «Університетська книга» збірки цих поезій).

Усе повоєнне життя Н. Меклін також перебувала «у перших рядах», маючи гаслом речення з

її нагородного листа: «Не шкодуючи своїх сил і самого життя...» (ЦАМО. Ф. 33. Оп. 793756. Д. 31). Коли війна закінчилася, їй не виповнилось ще й двадцяти трьох років. Вона була такою самою, як тисячі жінок, котрі пройшли фронт, які ховали свої військові книжки, довідки про поранення, бо необхідно було знову навчитись усміхатися, ходити на високих підборах, виходити заміж, народжувати дітей (Алексиевич, С. 2009), знаходити свою справу в мирному житті, нову роботу. Наталія, як і багато її бойових побратимок, продовжила перерване навчання, закінчила Військовий інститут іноземних мов і стала військовим перекладачем-референтом в інформаційному відділі Управління Генштабу армії, потім працювала перекладачем у видавництві військово-технічної літератури іноземними мовами, редактором. 1978 р. майора у відставці Н. Ф. Меклін (Кравцову) прийняли до Спілки письменників. Вона — автор шести повістей, багатьох нарисів і оповідань (Горобец І. и др. 1976; Горобец І. и др. 1984; Шкадов, І. ред. 1988). Розповідала про війну: по-своєму, по-жіночому. Чоловіки розказували про подвиги, про рух фронтів і воєначальників. А Наталія Меклін та її бойові подруги — про те, як страшно перший раз убити або пройти після бою по полю, де лежать убиті — розсипані, як картопля. Більшість — молоді (Алексиевич, С. 2009). Про те, як доводилося відступати. Іноді з таким поспіхом, що не встигали навіть запасатися мапами нового району. Летіли на майданчики, розташовані, як казали штурмани, «за обрізом карти». Як доводилося летіти в суцільній темряві, знаючи лише курс і орієнтуючись тільки на зелені спалахи ракет. Як боялися навіть ворухнутися в тисняві кабіни, коли доводилося летіти в грозу. Про те, як часто були голодними. Як одного разу, прилетівши на світанку на новий май-

данчик, їли брукву просто на грядках та незрілі кавуни на баштані. Й, оскільки води поблизу не було, вмивалися теж соком кавунів. Як, стомлені й голодні, тихо плакали, стоячи на майдані та слухаючи, як начальник штабу полку читає наказ Наркома оборони про відступ (Аронова, Р. 1969b).

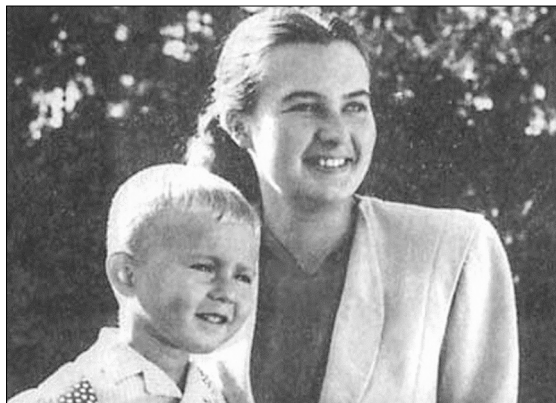

Фото 5.

З сином після війни

Наталія Федорівна Меклін прожила 83 ро-

ки. В її житті були родина, цікава робота, класична музика (вона любила твори Бетховена, Шостаковича), балет (особливо, «Жизель»), література («Війна і мир» Л. Толстого, «Сага про Форсайтів» Голсуорсі), улюблені кінофільми «Біле сонце пустелі», «Служили два товариші», «Тихий Дон» та улюблені актори — Жан Габен, Софі Лорен, Галина Уланова (АПМАіК. Ф. 234, 235, 477, 478–480).

Але була й війна, яку вона пройшла, і яка її не зламала. Як не заламала волі інших українських героїнь, бойових подруг Меклін (Кравцової): гвардії лейтенантів Віри Білик (Белик) (1921–1944 рр.), Євдокії Носаль (1918–1943), Євгенії Рудневої (1920–1944 рр.) — родом із Запорізької обл., гвардії майора Поліни Гельман (1919–2005 рр.) — з Житомирщини, полтавки Катерини Андріївни Олійник та інших наших краянوک. У кожній з них — своя доля, своя історія подвигу. Й усі вони, як подвиг і доля льотчиці-уродженки міста Лубен на Полтавщині Н. Ф. Меклін (Кравцової), свідчать про те, що дослідження цього аспекту історії є важливим, оскільки допомагає зрозуміти, що війна не є чимось однорідним, а розуміння реального становища жінки на війні може допомогти уникнути майбутніх конфліктів.

- Акунин, Б. 2011. *Батальон ангелов*. М.
 Алексиевич, С. 1985. *У войны не женское лицо*. Минск.
 Алексиевич, С. 1988. *У войны не женское лицо*. М.
 Алексиевич, С. 2004. *У войны не женское лицо*. М.
 Алексиевич, С. 2009. *У войны не женское лицо*. М.
 Алексиевич, С. 2013. *У войны не женское лицо*. М.
 Алексиевич, С. 2015. *У войны не женское лицо*. М.

- Аронова, Р. 1969а. *Героини: очерки о женщинах — Героях Советского Союза. Знаменосец полка*. М.
- Аронова, Р. 1969б. *Ночные ведьмы*. М.
- Архів Полтавського музею авіації і космонавтики (АПМАіК). Ф. 234, 235, 477, 478–480.
- Васильев, Б. Л. 1969. А зори здесь тихие... *Юность*. № 8. С. 2–44.
- Васильев, Б. 1986. *А зори здесь тихие... В списках не значится. Встречный бой*. Свердловск.
- Васильев, Б. 2005. *А зори здесь тихие... Встречный бой*. М.
- Васильев, Б. 2011а. *А зори здесь тихие... М*.
- Васильев, Б. 2011б. *А зори здесь тихие... М*.
- Васильев, Б. 2011с. *А зори здесь тихие... М*.
- Васильев, Б. 2015а. *А зори здесь тихие... М*.
- Васильев, Б. 2015б. *А зори здесь тихие... В списках не значится*. М.
- Вербовська М. 2016. Жіночі історії Другої світової війни. [Online]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/y9jqxhdl> [Дата доступу: 09.05.2016].
- Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. Р-5881. Оп. 1. Д. 458.
- Драбкин, А. & Иринчев, Б. 2012. *«А зори здесь громкие». Женское лицо войны*. М.: Эксмо.
- Горобец, И. и др. 1976. *За мужество и отвагу*. Харьков: Прапор.
- Горобец, И. и др. 1984. *За мужество и отвагу*. Харьков: Прапор.
- Женщины героини*. 2016. Livejournal. GUR_AR. [Online]. Режим доступа: <https://tinyurl.com/y9ctgee5> [Accessed: 15.07.2016].
- Карамзин, Н. 1830. *История государства Российского*. СПб.
- Лебедев, Н. 1937. *Самолёт У-2*. М.
- Магид, А. 1953. *Гвардейский Таманский авиационный полк*. М.
- Магид, А. 1960. *Гвардейский Таманский авиационный полк*. 3-е изд. М.
- Маккой, С. 2013. *Дочь пекаря*. Перевод с англ. К. Букша. М.: Эксмо, Фантом-Пресс.
- Майер, Дж. 2013. *Храброе сердце Ирены Сендлер*. Перевод с англ. Д. Куликова. М.: Эксмо.
- Малишевский Н. Женщины, победившие фашизм. [Online]. Режим доступа: <https://tinyurl.com/y9q2q74p> [Дата доступа: 08.03.2017].
- Маслов, М. 2009. *«Король истребителей» Боевые самолеты Поликарпова*. М.
- Маслов, М. 2016. *Прославленный По-2: «небесный тихоход», «кофемолка», «чокнутый будильник»*. М.
- Михаленко К. Ф. *1000 ночных вылетов*. М.
- Немировский, И. 2006. *Французская сюита*. Перевод с фр. О. Кожевниковой, М. Кожевниковой. М.: Текст.
- Ракобольская, И. & Кравцова, Н. 2005. *Нас называли ночными ведьмами. Так воевал женский 46-й гвардейский полк ночных бомбардировщиков*. М.: Издательство МГУ.
- Рычкова, М. 2001. *Женское движение 1917-го года*. Воспоминания. М.
- Урок-реквієм за втраченою юністю. 2016. [Online]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/y86nlfpy> [Дата доступу: 01.04.2017].
- Центральный архив Министерства обороны (ЦАМО). Ф. 33. Оп. 793756. Д. 31.
- Чечнева, М. 1976. *Небо остается нашим*. М.
- Шкадов, И. Н., ред. 1988. *Герои Советского Союза. Меклин (Кравцова) Наталья Федоровна*. М.: Воениздат.
- Akunin, B. 2011. *Batal'on angelov [Battalion of Angels]*. Moskva.
- Aleksievich, S. 1985. *U vojny ne zhenskoe lico [War Does Not Have a Woman's Face]*. Minsk.
- Aleksievich, S. 1988. *U vojny ne zhenskoe lico [War Does Not Have a Woman's Face]*. Moskva.

- Aleksievich, S. 2004. *U vojny ne zhenskoe lico [War Does Not Have a Woman's Face]*. Moskva.
- Aleksievich, S. 2009. *U vojny ne zhenskoe lico [War Does Not Have a Woman's Face]*. Moskva.
- Aleksievich, S. 2013. *U vojny ne zhenskoe lico [War Does Not Have a Woman's Face]*. Moskva.
- Aleksievich, S. 2015. *U vojny ne zhenskoe lico [War Does Not Have a Woman's Face]*. Moskva.
- Aronova, R. 1969a. *Geroini: ocherki o zhenshinah — Gerojah Sovetskogo Sojuza. Znamenosec polka [Heroines: Essays on Women – Heroes of the Soviet Union. Flag-bearer]*. Moskva.
- Aronova, R. 1969b. *Nochnye ved'my [Night Witches]*. Moskva.
- Arkhiv Poltavskoho muzeiu aviatsii i kosmonavtyky (APMAiK). F. 234, 235, 477, 478–480.
- Vasil'ev, B. L. 1969. A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet] *Junost'*. № 8. S. 2–44.
- Vasil'ev, B. 1986. *A zori zdes' tihie... V spiskah ne znachitsja. Vstrechnyj boj [A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet. His Name Was Not Listed. Counter-battle]*. Sverdlovsk.
- Vasil'ev, B. 2005. *A zori zdes' tihie... V spiskah ne znachitsja. Vstrechnyj boj [A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet. Counter-battle]*. Moskva.
- Vasil'ev, B. 2011a. *A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet]*. Moskva.
- Vasil'ev, B. 2011b. *A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet]*. Moskva.
- Vasil'ev, B. 2011s. *A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet]*. Moskva.
- Vasil'ev, B. 2015a. *A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet]*. Moskva.
- Vasil'ev, B. 2015b. *A zori zdes' tihie... V spiskah ne znachitsja. Vstrechnyj boj [A zori zdes' tihie... [The Dawns Here Are Quiet. Counter-battle]*. Moskva.
- Verbovska M. 2016. *Zhinochi istorii Druhoi svitovoi viiny [Women's Stories of the Second World War]*. [Online]. Available from: <https://tinyurl.com/y9jqxdbl> [Accessed: 09.05.2016].
- Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii (GARF). F. R-5881. Op. 1. D. 458.
- Drabkin, A. & Irincheev, B. 2012. «A zori zdes' gromkie». *Zhenskoe lico vojny [«The Dawns Here Are Loud». Female Face of War]*. Moskva: Jeksmo.
- Gorobec, I. i dr. 1976. *Za muzhestvo i otvagu [For Courage and Valour]*. Har'kov: Prapor.
- Gorobec, I. i dr. 1984. *Za muzhestvo i otvagu [For Courage and Valour]*. Har'kov: Prapor.
- Zhenshhiny geroi [Women Heroes]*. 2016. Livejournal. GUR_AR. [Online]. Available from: <https://tinyurl.com/y9ctgee5> [Accessed: 15.07.2016].
- Karamzin, N. 1830. *Istorija gosudarstva Rossijskogo [The History of Russian State]*. Sankt-Peterburg.
- Lebedev, N. 1937. *Samoljot U-2 [Aircraft U-2]*. Moskva.
- Magid, A. 1953. *Gvardejskij Tamanskij aviacionnyj polk [Guards Taman Aviation Regiment]*. Moskva.
- Magid, A. 1960. *Gvardejskij Tamanskij aviacionnyj polk [Guards Taman Aviation Regiment]*. 3-e izd. Moskva.
- Makkoy, S. 2013. *Doch' pekaria [The Baker's Daughter]*. Perevod s angl. K. Buksha. Moskva: Jeksmo, Fantom-Press.
- Majer, J. 2013. *Hrabroe serdce Ireny Sendler [Life in a Jar: The Irena Sendler Project]*. Perevod s angl. D. Kulikova. M.: Jeksmo.
- Malyshevsky, N. 2017. *Zhenshhiny, pobedivshie fashizm [Women Who Won Fascism]*. [Online]. Available from: <http://tinyurl.com/y9q2q74p> [Accessed: 08.03.2017].
- Maslov, M. 2009. «Korol' istrebitelej» *Boevye samolety Polikarpova [«The King of Fighters» Polikarpov's Warplanes]*. Moskva.

Maslov, M. 2016. Proslavlennyj Po-2: «nebesnyj tihohod», «kofemolka», «choknutyj budil'nik» [The The Glorious Po-2: «Heavenly Slajodok», «Coffee Grinder», «Crazy Alarm Clock»]. Moskva. Mihalenko K. F. *1000 nochnyh vyletov [1000 Night Missions]*. Moskva.

Nemirovski, I. 2006. Francuzskaja sjuita [French Suite]. Perevod s fr. O. Kozhevnikovoj, M. Kozhevnikovoj. Moskva: Tekst.

Rakobol'skaja, I. & Kravcova, N. 2005. *Nas nazyvali nochnymi ved'mami. Tak voeval zhen-skij 46-j gvardejskij polk nochnyh bombardirovshhikov [We Were Called Night Witches. The Women's 46th Guards Regiment of Night Bomber Fought in Such Way]*. Moskva: Izdatel'stvo MGU.

Rychkova, M. 2001. Zhenskoe dvizhenie 1917-go goda [Women's Movement of 1917. Memories]. Moskva.

Urok-rekviem za vtracheniou yunistiu. 2016. [Online]. Available from: <https://tinyurl.com/y86nlfpy> [Accessed: 01.04.2017].

Central'nyj arhiv Ministerstva oborony (CAMO). F. 33. Op. 793756. D. 31.

Chechneva, M. 1976. Nebo ostaetsja nashim [The Sky Remains under Our Control]. Moskva.

Shkadov, I. N., red. 1988. *Geroi Sovetskogo Sojuza. Meklin (Kravcova) Natal'ja Fedorovna [Heroes of the Soviet Union. Meklin (Kravtsova) Natalya Fedorovna]*. Moskva: Voenyzdat.

УДК 93341.32

DOI: 10.20535/2307-5244.46.2018.136741

Ш. Ш. Рамазанов

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Sh. Ramazanov

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

КИЇВСЬКА СТРАТЕГІЧНА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ

Kyiv Strategic Offensive Operation

У статті розглядається одна з найважливіших військових операцій — Київська, яка поклала початок звільненню України від німецьких військ під час Другої світової війни. Автор робить висновок про те, що за військово-політичним та стратегічним задумом Київська наступальна операція не має аналогів серед військових операцій всесвітньої військової історії.

Ключові слова: Київська стратегічна наступальна операція, Друга світова війна, Правобережна Україна.

The article considers one of the most important military operations — Kyiv strategic offensive operation, which laid the foundation for the liberation of Ukraine from German troops during the Second World War.